

ПОЛІТИЧНА ЦЕНзуРА В УКРАЇНСЬКІЙ РСР У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1960-Х РР.

Дмитро Малезик,

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та філософії історії
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

*У статті розглянуто основні причини та шляхи реалізації ідеологічного тиску за-
собами політичної цензури на представників творчої інтелігенції радянської України в
другій половині 1960-х рр. Значну увагу приділено наслідкам політико-ідеологічних кам-
паній для розвитку культури України.*

Ключові слова: політична цензура, творча інтелігенція, ідеологічна кампанія, «за-
стій», пропаганда.

*The article deals with the analysis of the main causes and ways of realization of
ideological pressure on artistic intelligentsia of Soviet Ukraine during the 2nd half of 1960s. The
main attention has been paid to the consequences of political and ideological campaigns for
Ukrainian culture.*

Keywords: political censorship, artistic intelligentsia, ideological campaign, Stagnation,
propaganda.

Процес реформ, який почався за М. Хрущова, сприяв зростанню громад-
ської активності та появі нового покоління творчої інтелігенції, відомого як
«шістдесятники». Однак, з приходом до влади в СРСР Л.Брежнєва ситуація як
у політичному, так і в духовному житті країни почала поступово змінюватись.

Крок за кроком контроль над літературою і мистецтвом посилювався. Пар-
тійний нагляд доповнювався відомчим, який здійснювали міністерства, творчі
спілки тощо. Між словом і правдою стояла цензура – важливий елемент функ-
ціонування системи тоталітаризму. Кожний матеріал, перш ніж потрапити до
читача, проходив ретельну перевірку на «ідейну чистоту». Кожний рядок, що
будив думку і породжував бодай найменші сумніви, безжално вирізався чи
викреслювався [1, с.340].

Такий жорсткий контроль неминуче посилював догматизм, збіднював ду-
ховне життя, призводив до своєрідного роздвоєння літератури та мистецтва,
до появи позаофіційного «самвидаву». Замість обміну думок, діалогу і дискусії
утвердилась фальшива однотайність, за якою приховувались байдужість або
конформізм. Замість справжньої свободи слова існувало право на свободу сло-
ва, яким можна було скористатися тільки тоді і такою мірою, коли і наскільки
дозволяли ідеологічні чиновники. Крім того, потрібно враховувати, що будь-
яка заборона, яка виходила з верхів, подвійно чи потрійно посилювалася на
місцях. Це означало, що будь-який натяк на незадоволення національними ка-
драми означало фактичне зняття їх з посади республіканською владою.

Навесні 1968 року почалося справжнє цькування видатного українського
письменника Олеся Гончара. На початку року журнал «Вітчизна» опублікував
його роман «Собор», тоді ж цей твір вийшов у першому номері нової серії «Ро-
мани й повісті». Проте, перший секретар обкому партії О. Ватченко «впізнав»
у романі себе і, заручившись підтримкою Л. Брежнєва, він виступив з різкою
критикою «Собору» на пленумі ЦК Компартії України [1, с.343].

О. Ватченко назвав роман «ідейно порочним», «шкідливим, пасквільним
твором». Його, по суті, підтримав у своїй заключній промові П. Шелест, хоча
безпосередньо автора не звинувачував. Більш ніхто з учасників пленуму не
торкнувся цього питання, оскільки взагалі на ньому йшлося про поліпшення
партійної інформації, проведено кадрові зміни (замість А. Скаби секретарем

ЦК обрано Ф. Овчаренка). Однак навіть таке куце «обговорення» визначило подальшу долю роману: його засуджували за «ідейні прорахунки», а потім майже двадцять років замовчували [6, с.412].

Виключено з партії і вигнано з роботи журналіста газети «Зоря» М. Скорика, який відмовився організувати негативні відгуки на роман і виступив проти статті робітника Г. Діхтяренка. Його звинуватили в тому, що він «проявив буржуазний погляд, стверджуючи, що робітник не має права втручатися у творчість письменника», «вживав націоналістичні слова: «селянин» замість «колгоспник», «сьогодення» – замість «тепер», «відсотки» – замість «проценти», «агітував поетів, які пишуть по-російському, писати по-українському» [1, с.359]. Звільнено з роботи журналістів С. Шейніна, В. Зарембу, І. Опанасенка, поета І. Сокульського, письменника В. Чемериса, режисера Р. Степаненко.

У 1968 році побачила світ збірка повістей та оповідань І. Чендея «Березневий сніг», до якої увійшла повість «Іван». На початку року на пленумі правління Спілки письменників України критик Г. Сивокінь високо оцінив творчість письменника. Водночас він зазначив, що автор повісті тяжіє до минулого, що це – анахронізм, втеча від дійсності. Проте після пленуму закарпатські газети почали писати вже про наклеп на дійсність, друкувати статті й листи про «ідейні хиби» повісті.

За словами І. Чендея, складалося враження, що у Закарпатті вже й проблем на ідеологічній ниві немає більших і важливіших за «Березневий сніг» [3, с.69].

Письменник майже на десять років був відлучений від активного літературного життя, не мав можливості публікувати свої твори. Наприкінці 60-х років від активної літературної діяльності усунуто М. Вінграновського, Ю. Щербака, І. Жиленко, В. Шевчука [5, с.159]. Це було неабияке життєве випробування – волі, характеру, переконань. Такий нагляд за культурою, за ідейним змістом кожного рядка, написаного письменником, свідчив про посилення консерватизму і про повну відмову від принципів «відлиги».

Поворот у культурній політиці, що розпочався в 1962–1963 рр., завершився у 1968–1969 рр. Це було повернення до практики «культового» періоду, до традицій ждановщини [2, с.210]. У пресі почалась широка кампанія проти демонстрації в СРСР зарубіжних кінофільмів, зокрема розважальних, яку очолив журнал «Огонек». Дедалі активнішу й відвертішу пропаганду шовіністичних поглядів розгорнув журнал «Молодая гвардія» [1, с.367].

Так, критик М. Лобанов у статті «Освітене міщанство» накинувся на значну частину інтелігенції і молоді. Справжні джерела духовного збагачення підрастаючого покоління він знаходив тільки в минулому, при цьому намагаючись протиставити одну націю іншій і всіляко підкреслюючи перевагу саме російської нації. Ще більш реакційною була програмна стаття В. Чалмаєва, опублікована в четвертому номері журналу «Молодая гвардія» за 1969 рік [6, с. 381]. Водночас зазначимо, що очікуваної багатьма реабілітації Сталіна не відбулося, а в літературі негласно «закрили» тематику, зв'язану з періодом сталінщини.

Отже, цензура служила дієвим засобом політико-ідеологічного контролю за різноманітними інформаційними потоками, за інтелектуальною працею, а в кінцевому підсумку – за всією духовною атмосферою в суспільстві. Посилення ідеологічного тиску в період «застою» в цілому негативно вплинуло на розвиток української культури та спричинило нові хвилі переслідувань українських митців.

Література

1. Баран В.К. Україна: новітня історія (1945-1991 рр.). Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – 670 с.
2. Баран В.К. Україна в умовах системної кризи (1946–80-і рр.) / В.К.Баран, В.М.Даниленко. – К.: Вид-во «Альтернативи», 1999. 303 с.

3. Заплотинська О.О. Нонконформістська інтелігенція в офіційному дискурсі 1960-х рр.: механізм формування громадської думки. Інтелігенція і влада. 2006. Вип. 6. С.58–66.
4. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–80-х років. Київ: Либідь, 1995. 224 с.
5. Політична історія України. 20 століття: У 6 т. / Ред.кол.: І.Ф.Курас (гол.) та ін. Київ: Генеза, 2003. Т.6: 696 с.
6. Русначенко А.М. Національно-визвольний рух в Україні: середина 1950-х – початок 1990-х років. – Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 1998. – 720 с.

УДК 94:323.1 (477) «1920-1933»

ЗНИЩЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У 20-30 РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ ТА ВІДОБРАЖЕННЯ ЦИХ ПРОЦЕСІВ В ІСТОРИЧНІЙ ПАМ'ЯТІ

Тетяна Мелещенко,

*кандидат історичних наук, доцент, декан історичного факультету
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*

Андрій Карабардін,

*студент історичного факультету Національного педагогічного
університету імені М.П. Драгоманова*

У статті проаналізовано дії радянської влади у 20-30 рр. ХХ ст. на території України спрямовані на знищення української ідентичності. Зокрема розглянуто Голодомор 1932-1933 як засіб знищення української ідентичності та його вплив на колективну пам'ять. Представлені події розглядаються не виключно з метою об'єктивно висвітлити минуле, а й задля збереження історичної пам'яті як однієї з важливих складових національної ідентичності українського народу.

Ключові слова: *українська ідентичність, національне питання, радянська влада, Голодомор, історична пам'ять.*

The article analyzes the actions of the Soviet government in the 20-30s of the twentieth century on the territory of Ukraine are directed at the destruction of Ukrainian identity. In particular, the 1932-1933 Holodomor was considered as a way of destroying Ukrainian identity and its affect on collective memory. The presented events are considered not only to objectively cover the past, but also to preserve historical memory as one of the important components of the national identity of the Ukrainian folk.

Keywords: *ukrainian identity, national question, Soviet government, Holodomor, historical memory.*

Події 20-30 рр. ХХ ст. на українських землях свідчать про те, що радянська влада цілеспрямовано знищувала нації і народи, прагнучи створення єдиної радянської нації і відповідно радянської людини. Такої думки дотримувався Рафаель Лемкін, автор концепції геноциду, який виділив 4 складові геноциду української нації та знищення її ідентичності. Ці складові включають: «нищення української інтелігенції – мозку чи розуму нації; ліквідація Української Православної Автокефальної Церкви – «душі України»; Голодомор українського селянства – зберігача української культури, мови, традиції тощо; заселення України іноетнічними елементами для радикальної зміни складу населення». [5]

Аналізуючи слова Лемкіна, спробуємо з'ясувати, що означає поняття «українська ідентичність»? Це допоможе нам зрозуміти, яку саме ідентичність радянська влада мала на меті винищити на території України. Українська іден-